

Γεωγραφίες και Χάρτες: Περιήγηση με τον Μύρωνα Μυρίδη

Κωστής Χατζημιχάλης

*Ομότιμος Καθηγητής, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα
hadjimichalis@hua.gr*

Geographies and Maps: Travelling with Myron Myridis

Costis Hadjimichalis

The concept of maps for me is always related with Myron. I learned from him that maps can tell different stories including illusions and lies. In recent years GIS systems with their technological achievements promote the idea that modern maps are always accurate, anonymous and neutral. Challenging this argument I discuss “old” cartographic lies, such as late medieval maps, Mercator’s and Peter’s projection, and new ones such as a thematic map of France (showing how many times friends kiss each other) and Van Sant’s, *A Clear Day*, Satellite Image of the Earth, 1990. There is an urgent demand for critical geographical and cartographic thinking and political consciousness of what represents a map and how.

Η έννοια χάρτες για μένα είναι πάντα συνειρμικά συνδεδεμένη με τον Μύρωνα Μυρίδη. Δεν είναι υπερβολή αυτό που θα γράψω: έκανα τέσσερα χρόνια μεταπτυχιακά στην οικονομική γεωγραφία και περιφερειακή ανάπτυξη και δεν είχα ακούσει ούτε λέξη για χάρτες και χαρτογραφία. Στην αγγλόφωνη ριζοσπαστική και Μαρξιστική γεωγραφία στη δεκαετία του 1970, τότε που έγραφα τη διατριβή μου, η έντονη και δίκαιη κοινωνική κριτική για τις ντετερμινιστικές, τεχνοκρατικές και φυσιοκρατικές θεωρήσεις της «παλιάς» γεωγραφίας και της «ποσοτικής στροφής», είχε παρασύρει και τη χαρτογραφία. Το ενδιαφέρον στράφηκε με πάθος στις οικονομικές και κοινωνικές διαδικασίες και οι μαρξιστές γεωγράφοι έπρεπε να μετατραπούν σε οικονομολόγους και κοινωνιολόγους, να ξέρουν «απ’ έξω» Μαρξ, Αλτουσέρ και Μάο για να γίνονται αποδεκτοί από τους άλλους κοινωνικούς επιστήμονες. Αντί να επαναστατικοποιηθεί η γεωγραφία (όπως έκαναν οι αναρχικοί γεωγράφοι στις αρχές του 20ου αιώνα) απεμπολήθηκε η αυτοτέλεια και τα επιστημο-

νικά της εργαλεία, για να καταλήξει, κατά κάποιο τρόπο, τελευταία στην ιεραρχία των κριτικών κοινωνικών επιστημών¹. Οι ριζοσπάστες γεωγράφοι είχαν περιοριστεί να αναφωνούν κάθε τόσο «...*ξέρετε υπάρχει και ο χώρος*». Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 η νέα κριτική γεωγραφία επαναφέρει την εικόνα και τον χάρτη στα ενδιαφέροντά της και έτσι αποκαθίσταται και η σχέση γεωγραφίας και χαρτογραφίας. Σε μένα αυτό συνέβηκε μέσω του Μύρωνα ο οποίος μου άνοιξε το παράθυρο της χαρτογραφικής γνώσης μαζί με την ευαισθησία των συμβολισμών και των χρωμάτων στα οποία δίνει τόση προσοχή.

Γνωριστήκαμε το 1983 στο «Φεστιβάλ Αυγής-Θούριου» στο Άλσος της Νέας Σμύρνης προσπαθώντας να αποκρυπτογραφήσουμε το «χάρτη» της Άννης Βρυχέα για την οργάνωση του χώρου. Αργότερα, όταν ανέβηκε στη Θεσσαλονίκη, εγκαινιάσαμε την επιστημονική συνεργασία μας στο ΑΠΘ και μαζί της μια στέρεα φιλία και συναντίληψη για μικρά και μεγάλα. Ακολούθησαν πολλά που μας βρήκαν μαζί: στο στήσιμο του τμήματος Γεωγραφίας στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο και στα πρώτα μαθήματα χαρτογραφίας που δίδαξε εκεί; στην οργάνωση του περιοδικού *Γεωγραφίες* και στην ευρηματική επιμέλεια των εξωφύλλων; στον αεροφωτογραφικό άτλαντα των τοπίων στην Ελλάδα²; οι κρίσιμες παρατηρήσεις του στα διάφορα χαρτογραφήματα που έκανα σε άλλα βιβλία; και το σπουδαιότερο: οι πολύτιμες κουβέντες μας για κινηματογράφο, εκθέσεις, ταξίδια μαζί με τα απαραίτητα επιστημονικά και πολιτικά κουτσομπολιά, με τσίπουρα σε στέκια της Θεσσαλονίκης και της Αθήνας και βέβαια το Πάσχα και τα καλοκαίρια σε Νάξο και Σύρο.

Στους χάρτες ο Μύρων μου τονίζει τη σημασία των συμβόλων, τα επιλεγμένα στοιχεία που χρησιμοποιεί ο χαρτογράφος αλλά και στην υπογραφή που βάζει ο τελευταίος, κάτι που τα σημερινά ηλεκτρονικά συστήματα γεωγραφικών πληροφοριών το υποσκάπτουν. Όπως και οι στατιστικές έτσι και οι χάρτες παρουσιάζουν πλευρές της πραγματικότητας, άλλοτε σωστές, άλλοτε λανθασμένες, αποτέλεσμα άγνοιας ή/και σκοπιμότητας. Θα αναφερθώ λοιπόν στη συνέχεια στις αλήθειες και στα ψέματα που «λένε» οι χάρτες, ένα θέμα που συχνά έχει αναδυθεί στις κουβέντες μας με τον Μύρωνα.

Τα τελευταία χρόνια η ανάδυση των σύγχρονων ηλεκτρονικών συστημάτων γεωγραφικών πληροφοριών, οι δορυφορικές εικόνες και οι αναπτυγμένες τεχνολογίες των Η/Υ οι οποίες διαχειρίζονται άπειρα αριθμητικά δεδομένα και εικόνες, έχουν

---

1 Μεταξύ των λιγοστών αγγλόφωνων εξαιρέσεων περιλαμβάνεται ο Denis Cosgrove (1984, 2008) ο οποίος χρησιμοποίησε ευρύτατα εικόνες και χάρτες και ήταν ειδικός στη μελέτη της αναγεννησιακής Ιταλικής χαρτογραφίας. Στην Ιταλία ο Franco Farinelli (1992, 2007), μαρξιστής γεωγράφος, δεν απομακρύνθηκε ποτέ από τη χαρτογραφική απεικόνιση και στη Γαλλία αντίστοιχα οι Bernard Kayser, Yves Lacoste, Michel Bruneau, κ.α.

2 Είναι ο χαρτογραφικός σύμβουλος στη σχετική έρευνα, βλ. www.greekscapes.gr και στο βιβλίο Κ. Χατζημιχάλης (2011) (επιμ.) *Σύγχρονα Ελληνικά Τοπία: γεωγραφική προσέγγιση από ψηλά*, Αθήνα: Μέλισσα

μεταβάλλει ριζικά το τοπίο της χαρτογραφίας. Μαζί με τη θετικότερη αυτή εξέλιξη αναφέρεται και μια επικίνδυνη σχέση: η υποταγή της γεωγραφίας και της χαρτογραφίας σε ένα τεχνοκρατικό και ουδέτερο επιστημονισμό ο οποίος στηρίζεται στην, υποτιθέμενη, αξιοπιστία των νέων τεχνολογιών. Οφείλουμε όμως να αποφύγουμε τα λάθη του παρελθόντος και να επαναπροσδιορίσουμε το *απαραίτητο* της σχέσης γεωγραφίας και χαρτογραφίας με τις νέες τεχνολογίες περιορίζοντας συγχρόνως το *επικίνδυνο* μέρος της.

Ένα από τα ενδιαφέροντα βιβλία της σύγχρονης γεωγραφίας είναι το «*Πώς να λέτε ψέματα με τους χάρτες*» των Μ. Monmonier και Η. J. de Blij (1996). Ως «ψέμα» οι συγγραφείς περιγράφουν ένα πλατύ φάσμα ενεργειών, που καλύπτει από την πλήρη στρέβλωση και τη σκόπιμη αναληθή χαρτογράφηση μιας περιοχής μέχρι την έντιμη πλην όμως μονομερή παρουσίαση της πραγματικότητας λόγω π.χ. έλλειψης στατιστικών στοιχείων ή συγκεκριμένων θεματικών επιλογών του γεωγράφου. Κάνοντας μια ιστορική αναδρομή παρουσιάζουν πώς αυτοδίδακτοι και επιστήμονες χαρτογράφοι από την εποχή του Πτολεμαίου μέχρι τις μέρες μας χρησιμοποιούσαν στοιχεία του πραγματικού για να περιγράψουν το φανταστικό και αντιστρόφως.

Χάρτης 1: Τμήμα Χάρτη της Ασίας του Sebastian Munster (1540), βασιμμένος στο Πτολεμαϊκό πρότυπο. (Πηγή: Hill, 1978)

Σε αντίθεση με τους παλαιούς χάρτες, οι σύγχρονοι παρουσιάζονται ανώνυμοι και η τεχνική τυποποίηση τους μας παρασύρει συχνά στην αποδοχή τους ως αντικειμενικούς και επιστημονικά αληθείς. Γι' αυτό βρήκα ενδιαφέρουσες τις έννοιες που χρησιμοποιεί η Διεθνής Χαρτογραφική Ένωση για τον ορισμό του σύγχρονου χάρτη στο διαφημιστικό φυλλάδιο του 6ου Πανελληνίου Συνεδρίου της Χαρτογραφικής Επιστημονικής Εταιρείας Ελλάδας (ΧΕΕΕ) το 2000. Εκεί αναφέρεται πχ. ότι ο χάρτης παρουσιάζει μια «εικόνα της γεωγραφικής πραγματικότητας», έχει «σύμβολα» και «επιλεγμένα στοιχεία», είναι το αποτέλεσμα μιας «δημιουργικής προσπάθειας», και πάντα εξαρτάται από τις «επιλογές χαρτογράφου». Οι παραπάνω έννοιες έχουν πολλαπλές ερμηνείες και όταν αποδομηθούν δείχνουν πως οι χάρτες και οι γεωγραφίες που περιγράφουν είναι πολιτικά ζητούμενα και όχι τεχνικές ουδέτερες περιγραφές.

Είναι γνωστές από τη ιστορία της χαρτογραφίας οι τερατώδεις μορφές με τις οποίες γέμιζαν τις άγνωστες ενδοχώρες της Ασίας, Αφρικής και Αμερικής οι πρώτοι Ευρωπαίοι εξερευνητές-γεωγράφοι που παράπλεαν τις ακτές (βλ. χάρτη 1). Ανθρωποειδή με ένα πόδι (*monoskelí* στα λατινικά) και ένα μάτι, επιπλέοντες δράκοι μεγέθους νησιού, μονόκεροι με τέσσερα κεφάλια και τόσα άλλα. Τα τέρατα αυτά μαζί με τα υπερμεγέθη βουνά και τα ποτάμια εκτός από τη συμπάθεια που προξενούν σήμερα μας βοηθούν να καταλάβουμε πως προσδιορίζοντουσαν κοινωνικά και χαρτογραφικά οι χώροι και οι τόποι των «νέων» ηπείρων, τους οποίους, υποτίθεται, «ανακάλυψαν» οι Ευρωπαίοι. Μας δείχνουν ποια ήταν τα «σύμβολα» και «οι επιλογές του χαρτογράφου» για την κατασκευή της «εικόνας της γεωγραφικής πραγματικότητας», για να ξαναθυμηθούμε τους ορισμούς της Διεθνούς Χαρτογραφικής Ένωσης. Ήταν ένας κοινωνικός προσδιορισμός βασισμένος στη «φανταστική γεωγραφία» της εποχής, όπως λέει ο E. Said, η οποία ξεχώριζε το “Εμείς εδώ” από το «Άλλοι-εκεί-μακριά». Ήταν η παραδεκτή επιστημονική γνώση της περιόδου η οποία έβλεπε το άγνωστο μέσα από τις εικόνες του «εδώ».

Η τελευταία εξελίχθηκε σημαντικά χωρίς όμως να αποβάλει τη σχετική «αυθαιρέσια» που περιέχει κάθε χάρτης. Αρκετά αργότερα από την εποχή των λεγόμενων «ανακαλύψεων», το 1903, στη σχετική αποτύπωση του Όρμου του Μούδρου στη Λήμνο από το Αγγλικό Ναυαρχείο, ο πλοίαρχος Corry έστειλε έναν από τους χαρτογράφους βοηθούς του ο οποίος για να αποφύγει τον κόπο έκανε την καταγραφή από απόσταση, έβαλε με το μάτι τα υψόμετρα στους τέσσερις λόφους και, αδιαφορώντας για τα τοπικά ονόματα, τους ονόμασε Yam Hill, Ygroc Hill, Eb Hill, και Denmad Hill, με την καθαρή αποικιοκρατική υπεροψία της εποχής που είχε τη «δύναμη να ονομάζει». Κανείς από τους προϊσταμένους του δεν απόρησε για τις «επιλογές του χαρτογράφου» με τα περίεργα ονόματα των λόφων και τα υψηλά υψόμετρα. Και έτσι «η δημιουργική αυτή προσπάθεια» συνέβαλε ώστε οι επίσημοι χάρτες του Αγγλικού Ναυαρχείου να παραμείνουν με αυτά τα στοιχεία μέχρι το 1947 ! (βλ. Hill, 1978).

Αυτή η διαδικασία, δηλαδή η αναπαραγωγή και περιγραφή του κόσμου σύμφωνα

με τις γνώσεις της περιόδου, τις αντιλήψεις και τις επιλογές/οπτικές των κυρίαρχων δυνάμεων, ισχύει ακέραια και στις μέρες μας από τους χάρτες προπαγάνδας μέχρι και τα τουριστικά φυλλάδια. Οι πληροφορίες και οι χάρτες για «μακρινούς» τόπους γίνονται πάντα με αναφορές στο «εδώ». Οι τρόποι που φανταζόμαστε, οι προ-εικόνες που έχουμε για άλλους ανθρώπους και περιοχές είναι θεμελιώδες στοιχείο για τη γεωγραφία και για το τρόπο που αναπαριστάμε την πραγματικότητα.

Σήμερα φυσικά δεν φτιάχνουμε χάρτες με τερατώδεις φυλές ή κοιτώντας από μακριά τους λόφους. Οι σημερινές εξελιγμένες τεχνικές συλλογής και παρουσίασης γεωγραφικών πληροφοριών σε ψηφιακούς χάρτες, αεροφωτογραφίες, δορυφορικές εικόνες, τρισδιάστατες αναπαραστάσεις κ.α., έχουν περιορίσει στο ελάχιστο τα γεωμετρικά «ψέματα». Όμως στο θεματικό επίπεδο το πρόβλημα παραμένει ανοικτό καθώς οι επιλογές του *τι* θα παρουσιαστεί και *πώς* (μέγεθος εικόνας, σχήματα, χρώματα κλπ) επιτρέπουν κάθε φορά στους γεωγράφους και χαρτογράφους επιλογές που ελέγχονται για την αντικειμενικότητά τους και το βαθμό που ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.

Στην Ελλάδα η έλλειψη γεωγραφικής και χαρτογραφικής παράδοσης μας έχει «προστατέψει», με αντιφατικό τρόπο, από αντίστοιχα προβλήματα, με το τίμημα βέβαια μιας τυπικά νεοελληνικής αγεωγράφητης και αχαρτογράφητης αυταρέσκειας, αντίστοιχης ίσως του κωμικο-τραγικού ήρωα του Θερβάντες που θεωρούσε τους χάρτες άχρηστους:

«Μόνο οι αυλικόι και η ακολουθία της Αυλής ταξιδεύουν στη γη και μετρούν τις αποστάσεις με χάρτες· ενώ οι πραγματικοί περιπλανώμενοι ιππότες, οι οποίοι είναι εκτεθειμένοι νύκτα και μέρα στην σκληρότητα του καιρού, μετράνε τη γη με τα πόδια τους χωρίς να κοιτάνε τα σημάδια των ορυχείων ή άλλα παιδαριώδη μικροπράγματα»³ (δική μου μετάφραση από τα αγγλικά).

Σήμερα δεν θεωρούμε «μικροπράγματα» τις χαρτογραφικές πληροφορίες, όπως τη θέση των ορυχείων, ωστόσο, η εκτεταμένη δυνατότητα συλλογής πληροφοριών από βάσεις δεδομένων και η υφιστάμενη υψηλή τεχνολογία έχουν δημιουργήσει τη ψευδαίσθηση της επιστημονικής αντικειμενικότητας, ή μιας ψυχρής ουδετερότητας η οποία απλώς παρέχει ακριβείς πληροφορίες τις οποίες ο καθένας/καθεμία χρησιμοποιεί κατά βούληση. Τα πράγματα φυσικά δεν είναι έτσι.

Ενώ είναι ευρύτερα παραδεκτό ότι οι χάρτες αποτελούν πάντα μια παραμόρφωση του πραγματικού, η άποψη ότι οι χάρτες αντί να παρουσιάζουν ένα κόσμο που δεν μπορούμε να δούμε, αναπαριστούν ένα κόσμο που ίσως ξέρουμε, ή ακόμη παραπέρα ένα νέο κόσμο, δεν βρίσκει πολλούς οπαδούς. Πιστεύω όμως ότι είναι σωστή

---

3 Αναφέρεται στο: Bosteels, B. (1996) "A misreading of maps: the politics of cartography in Marxism and post-Structuralism", in: S. Barker (ed) *Signs of Change: Premodern, Modern, Postmodern*, pp. 109-138, Albany: SUNY Press

γιατί οι χάρτες παράγουν, δεν αναπαριστούν απλώς τον κόσμο. Η γνώση που υπάρχει σε ένα χάρτη είναι η γνώση της κοινωνίας μέσα στην οποία παράχθηκε. Αντί για τα σύμβολα και τις πηγές πληροφοριών που βάζουμε στο υπόμνημα, πιο σημαντικό ίσως είναι να περιγράφεται η κοινωνιολογία της παραγωγής του. Όπως περιγράφει ο Jean Baudrillard στο "The Precession of Simulacra" (1983) (αναφερόμενος στην αλληγορία του Μπόρχες για τους χαρτογράφους της Αυτοκρατορίας οι οποίοι σχεδίασαν ένα τόσο λεπτομερή χάρτη που όταν η Αυτοκρατορία άρχισε να καταρρέει και έβλεπε τον χάρτη να αλλάζει και να συρρικνώνεται, τρόμαξε και ζήτησε την καταστροφή του), οι χάρτες κατασκευάζουν την πραγματικότητα και όχι αντίστροφα:

«...Το έδαφος της γης δεν προηγείται πλέον του χάρτη, ούτε επιζεί πέρα από αυτόν. Στο εξής είναι ο χάρτης που προηγείται του εδάφους –ΜΙΑ ΜΕΤΑΠΤΩΣΗ ΤΟΥ SIMULACRA⁴– είναι ο χάρτης που κατασκευάζει το έδαφος της γης και αν αναβιώναμε το μύθο σήμερα θα ήταν τα αποκόμματα του εδάφους τα οποία αργά σαπίζουν πάνω στο χάρτη. Είναι τα κομμάτια της πραγματικότητας και όχι του χάρτη που βρίσκονται σκορπισμένα εδώ κι εκεί στις ερήμους, όχι πια της Αυτοκρατορίας αλλά της δικής μας. Η ΕΡΗΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ» (κεφαλαία στο πρωτότυπο, σελ. 2-3, μετάφραση δική μου)

Η αλληγορία του Μπόρχες και οι αναφορές στα σύμβολα και τις αναπαραστάσεις στο simulacra του Baudrillard θα θεωρηθούν υπερβολικά από κάποιους συναδέλφους. Θα πρέπει όμως να ξανασκεφτούν το γεγονός ότι η γνώση που περιέχεται στους χάρτες και τα σύμβολα που αναπαριστούν «πραγματικότητες» είναι κοινωνικές κατασκευές και όχι τεχνικά ουδέτερες αναπαραστάσεις. Πέρα από την έρημο του πραγματικού, το όριο δύο ιδιοκτησιών, ή ο δρόμος που συνδέει δύο πόλεις σε χάρτες -δύο τυπικές χαρτογραφικές αναπαραστάσεις- δεν αποτελούν απλές ρεαλιστικές προσομοιώσεις της πραγματικότητας, αλλά είναι οι απεικονίσεις της κοινωνικής κατασκευής των εννοιών «όριο ιδιοκτησίας» και «δρόμος» και των ιεραρχιών που είναι ενσωματωμένες σ' αυτές. Έτσι, τα «πράγματα» που αντιπροσωπεύονται μ' αυτές τις «γραμμές» είναι ανοικτά σε συζήτηση. Ο χάρτης αναπαράγει τις κοινωνικές έννοιες όριο και δρόμος, δεν παρουσιάζει απλώς σε κλίμακα και με σύμβολα μια πραγματικότητα. Ο Cosgrove (2007) υποστηρίζει ότι το ορθογωνικό δίκτυο για τη διαίρεση των ιδιοκτησιών και τη χάραξη των δρόμων που εισήγαγε στις ΗΠΑ ο Thomas Jefferson το 1785 είναι έκφραση της νέας δημοκρατικής τάξης. Αντιθέτως, συνεχίζει ο Cosgrove, το σύστημα αξόνων της αναγεννησιακής και της μπαρόκ πόλης, το οποίο κατέληγε στο παλάτι ή τον καθεδρικό ναό, και οι ακατάστατες διαιρέσεις των αγρών, είναι αντιπροσωπευτικά της απολυταρχικής εξουσίας της εποχής.

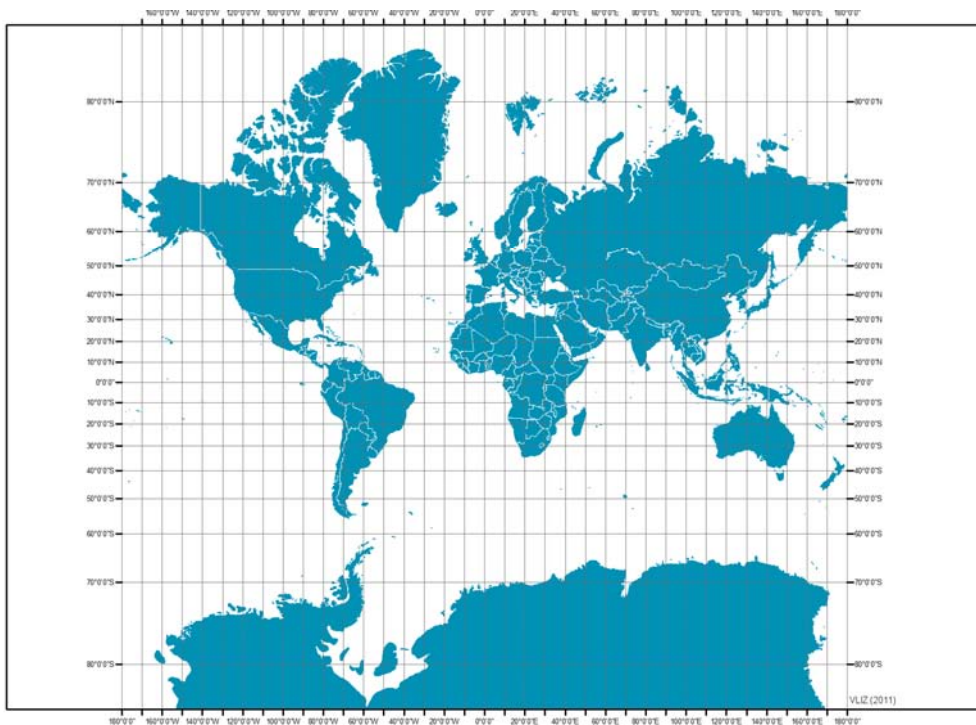
---

4 Simulacra είναι ένας όρος που ο Baudrillard εισήγαγε το 1981 αναζητώντας τη σχέση μεταξύ πραγματικότητας, συμβόλων και κοινωνίας. Είναι τα αντίγραφα πραγμάτων που είτε δεν υπάρχουν είτε είναι αντίγραφα άλλων αντιγράφων χωρίς πρωτότυπο.

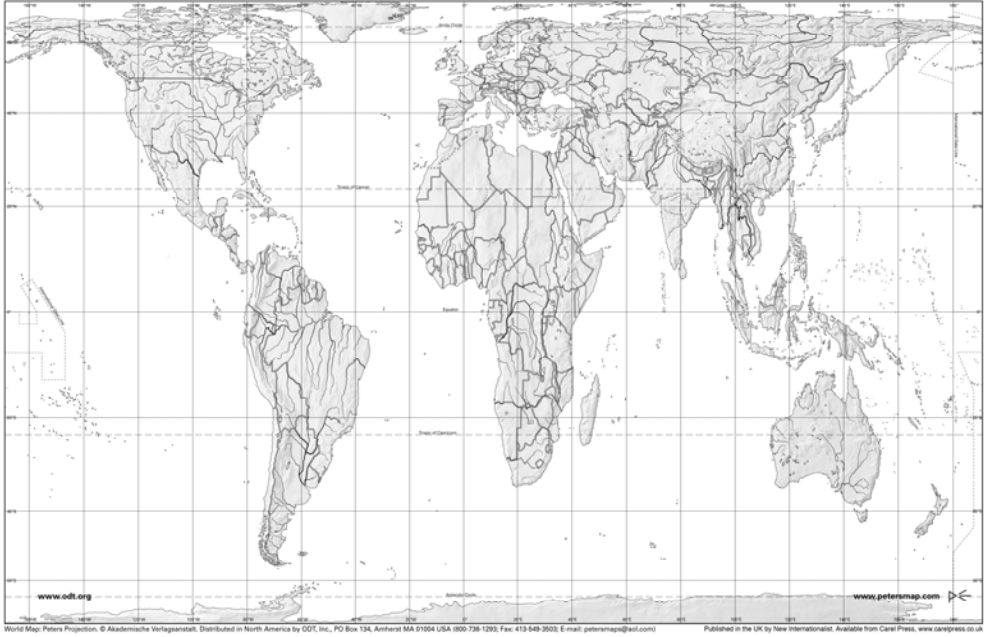
Οι χάρτες λοιπόν – όλοι οι χάρτες ακόμη και οι πιο τεχνολογικά άρτιοι και ουδέτεροι ή αντικειμενικοί ως προς τα στοιχεία τους – εμπεριέχουν τις προτιμήσεις, προκαταλήψεις και κατηγοριοποιήσεις του συνθέτη/σχεδιαστή τους, τις «επιλογές του χαρτογράφου», όπως μας θυμίζει η Διεθνής Χαρτογραφική Ένωση στο φυλλάδιο της ΧΕΕ. Δεν δείχνουν απλά τον κόσμο, αλλά μία εικόνα του κόσμου που επέλεξαν κάποιιοι να δείξουν, όπως στο χάρτη που «κατασκευάζει το έδαφος της γης», κατά τον Baudrillard.

Για παράδειγμα, η προβολή Mercator της γήινης σφαίρας σε επίπεδο, σε χρήση τα τελευταία 420 χρόνια, έχει «κατασκευάσει» μια εικόνα του κόσμου η οποία όμως είναι σαφώς προκατειλημμένη υπέρ του παγκόσμιου Βορρά και της Ευρώπης, δηλαδή υπέρ των αποικιοκρατικών δυνάμεων της εποχής. Η Γροιλανδία εμφανίζεται 544% μεγαλύτερη, οι ΗΠΑ και ο Καναδάς 68% και 75% αντίστοιχα μεγαλύτεροι, η μικρή Βρετανία δείχνει «Μεγάλη» ενώ η Αφρική εμφανίζεται 25% μικρότερη και φυσικά το κέντρο του χάρτη είναι η Ευρώπη (και αναγκαστικά η Αφρική), ενώ ο Ειρηνικός εμφανίζεται πάντα τεμαχισμένος για να μην αναφέρουμε την Ανταρκτική και το Βόρειο Πόλο. Είναι τόσο ισχυρή η «εικόνα» της προβολής Mercator ώστε κάθε επιστημονική της αμφισβήτηση να θεωρείται «ιδεολογική προπαγάνδα». (Χάρτης 2)

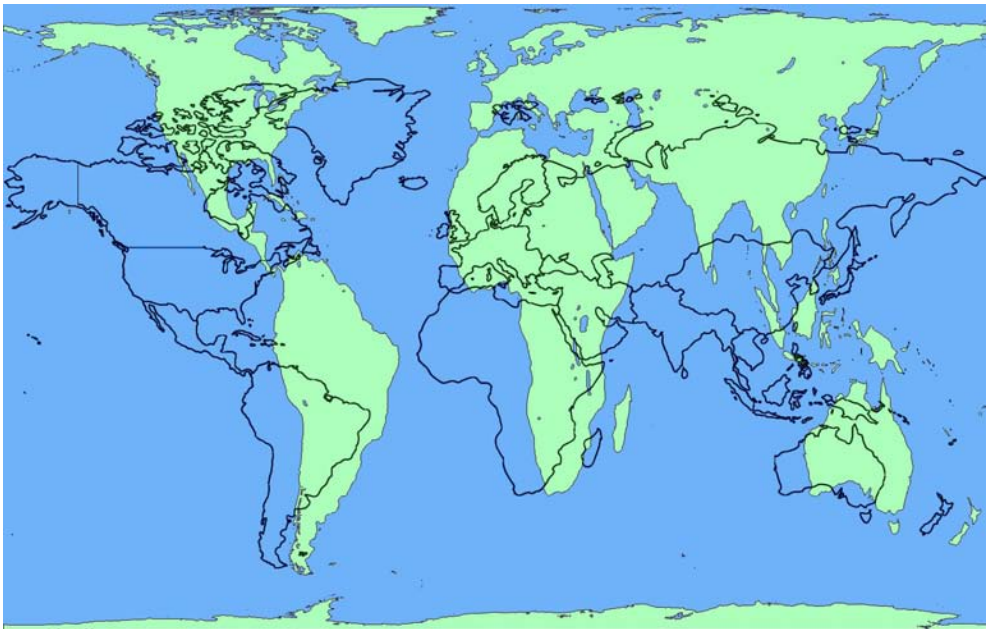
Αυτό συνέβηκε και με τη προβολή Peters, η οποία τάραξε τα χαρτογραφικά νερά

Χάρτης 2: Η Γη στην προβολή Mercator

Χάρτης 3: Η Γη στην προβολή Peters

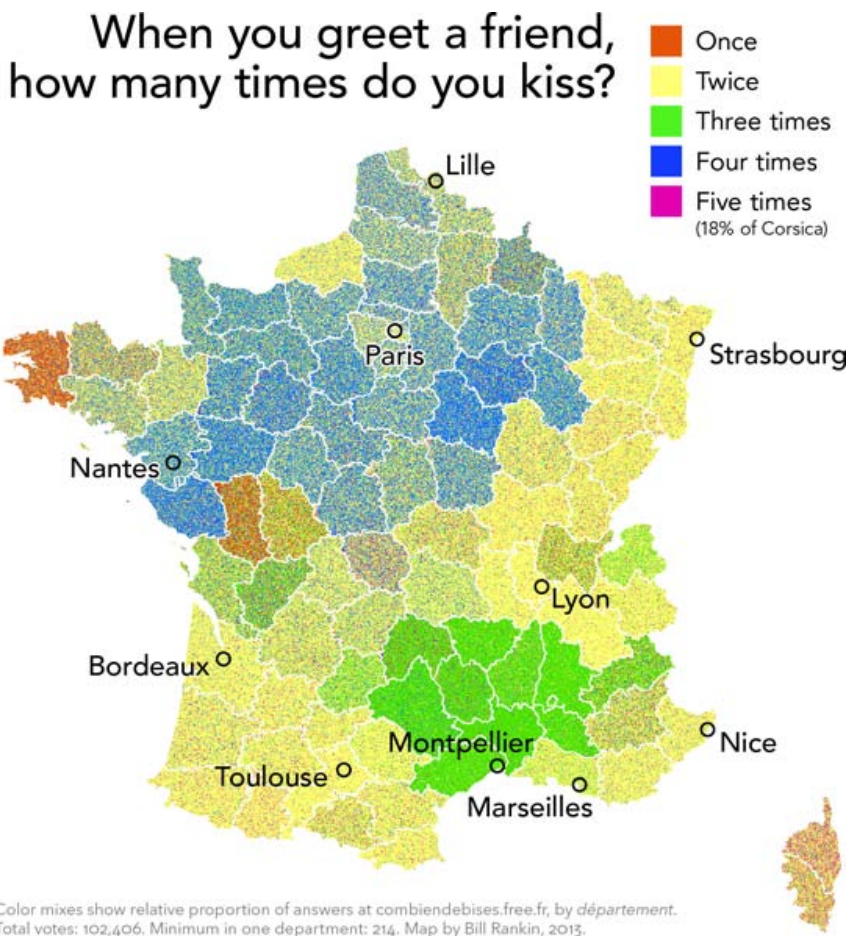

Χάρτης 4: Οι διαφορές μεταξύ των δύο προβολών

το 1973 και αντιμετωπίστηκε ως ιεροσουλία, αντιεπιστημονική προπαγάνδα ή ως «περιορισμένης αισθητικής πληρότητας». (Χάρτης 3) Το πραγματικό πρόβλημα όμως, όπως έχει επισημάνει ο Brian Harley (1989), ήταν οι «επιλογές του χαρτογράφου», δηλαδή το πρόβλημα του συσχετισμού δύναμης (πολιτικής και επιστημονικής) και όχι η αλήθεια ή η αισθητική. Η πρόθεση του Peters ήταν η απόδοση χαρτογραφικής δικαιοσύνης σε εκείνες τις χώρες που η προβολή Mercator είχε υποβιβάσει και εντελώς τυχαία ήταν αποικίες του μεγεθυμένου βορρά. (Χάρτης 4). Η πρόταση απορρίφθηκε για καθαρά πολιτικούς λόγους και όλες οι άλλες κριτικές ήταν προφάσεις εν αμαρτίαις.

Σε εντελώς διαφορετική κλίμακα και με περιεχόμενο που ίσως ξενίσει είναι το παράδειγμα του θεματικού χάρτη της Γαλλίας στον οποίο παρουσιάζεται ο αριθμός των φιλιών χαιρετισμού σε φίλους ανά νομαρχία το 2013 (βλ. χάρτη 5). Τα δεδο-

***Χάρτης 5:** Θεματικός χάρτης της Γαλλίας: πόσες φορές φιλάς
για χαιρετισμό ένα φίλο; (2013)*

μένα συγκεντρώθηκαν σε ηλεκτρονική ανοικτή ψηφοφορία στην οποία συμμετείχαν 102.405 άτομα, άνδρες και γυναίκες, άνω των 18 ετών με ελάχιστο όριο ανά νομαρχία τα 214 άτομα. Η μίξη των πέντε χρωμάτων παρουσιάζει τη σχετική ποσοστιαία παρουσία του αριθμού των φιλιών από μια έως πέντε φορές. Βλέπουμε πύκνωση των περιπτώσεων τέσσερις έως πέντε φορές στο βόρειο-κεντρικό τμήμα της Γαλλίας γύρω από το Παρίσι, την κυριαρχία του τρεις φορές στο νότο γύρω από το Μονπελιέ, την υπόλοιπη Γαλλία με δυο έως 3 φορές και τις νομαρχίες Finistère, Deux-Sèvres και Κορσική όπου αναλογικά υπερισχύει η μια φορά.

Τόσο το περιεχόμενο του χάρτη 5 όσο και η χαρτογραφική απόδοση της πληροφορίας που περιέχει δεν κρύβουν την μονομέρεια και την υποκειμενικότητα που τα χαρακτηρίζουν και γι' αυτό αφήνουν μεγάλα περιθώρια για κριτική. Ο χάρτης δεν είναι αντικειμενικός και δεν έχει πρόθεση να παρουσιάσει με ακρίβεια την πραγματικότητα. Υποστηρίζει όμως από διαφορετική πλευρά το επιχείρημα που προσπαθώ να υποστηρίξω: οι επιλογές του χαρτογράφου κατασκευάζουν πάντα μια μερική κοινωνική πραγματικότητα η οποία κρίνεται σήμερα κυρίως από το τεχνικό μέρος της κατασκευής του χάρτη και λιγότερο από το τι θέλει να πει ο χάρτης, πως το λέει και τι συμβολισμούς υπηρετεί. Ο χάρτης 5 είναι μια εικόνα που δεν περιμέναμε να δούμε και μας δημιουργεί εύλογες απορίες. Μπορεί να διαβαστεί ως αθώο παιγνίδι, αν και είμαι σίγουρος ότι κάποιιοι και κάποιες σε περιοχές που θεωρούν ότι δεν αντιπροσωπεύονται ορθά να έχουν διαμαρτυρηθεί.

Όταν όμως έχουμε χάρτες παγκόσμιας εμβέλειας στους οποίους η μερική ή διαστρεβλωμένη αλήθεια παρουσιάζεται ως έγκυρη χαρτογραφική απεικόνιση, τότε το πρόβλημα είναι σοβαρό. Μια τέτοια περίπτωση έχουμε με τον γνωστό χάρτη/εικόνα του Tom Van Sant, *A Clear Day, Satellite Image of the Earth*, 1990. Όπως τον διαφήμιζαν τα σχετικά έντυπα της NASA, ήταν «...η πρώτη του είδους εικόνα της γης από το διάστημα», το «ρεαλιστικό πορτραίτο της γης», το οποίο δεν είναι η πραγματικότητα, αλλά το τέλειο ανάλογό της: είναι ένα άμεσο μήνυμα χωρίς κώδικα, «...μια εικόνα που ολοκληρώνει και αποτελεί το τελευταίο κεφάλαιο στην ιστορία της χαρτογραφίας», όπως αναφέρει η NASA. (Χάρτης 6).

Τίποτα από αυτά δεν είναι αλήθεια ή μάλλον είναι μερικές αλήθειες που δεν λένε την ολική αλήθεια. Όπως είναι γνωστό από το πολύ καλό βιβλίο του Denis Wood *Η Δύναμη των Χαρτών (The Power of Maps)* στο εργαστήριο της NASA έγινε μια σύνθεση 35 εκατ. Pixel μεγέθους 4 τετρ. χιλ. έκαστο από τα ειδικά scanners του δορυφόρου. Όπως είναι γνωστό, οι scanners δεν τραβάνε φωτογραφίες αλλά συλλέγουν φωτο-ηλεκτρονικά σήματα με υπεριώδεις ακτινοβολίες (εκατ. Bits δεδομένων/δευτερόλεπτο) τα οποία αναμεταδίδονται στη γη σε ψηφιακή μορφή, αποθηκεύονται και επεξεργάζονται στον H/Y της NASA και μετά παράγουν εικόνες, όχι φωτογραφίες. Η διαδικασία είναι «καθαρή» όπως και η εικόνα του κόσμου: ο χάρτης του Van Sant δεν είναι ένα «άμεσο μήνυμα χωρίς κώδικα», αλλά ένα μήνυμα που κατασκευάστηκε (χρησιμοποιώντας τη προβολή Robinson) σύμφωνα με τους κώδικες και τις επιλογές των υπευθύνων της NASA.

Χάρτης 6: Ο χάρτης – εικόνα της NASA: A clear day, Satellite Image of the Earth

Η εικόνα/χάρτης του Van Sant κατασκευάστηκε λοιπόν από τις πληροφορίες των δορυφόρων της σειράς TIROS-N και όχι από τα πραγματικά φωτογραφικά φιλμ που έριχνε με ειδικές κάψουλες στη γη ο δορυφόρος. Οι φωτογραφίες από το διάστημα εμποδίστηκαν να κυκλοφορήσουν από τη CIA (για προφανείς λόγους) και έτσι προσπελάσιμη στους επιστήμονες και το ευρύτερο κοινό ήταν για πολλά χρόνια μόνο η ελεγχόμενη «εικόνα» που έδιναν οι υπολογιστές της NASA. Αυτή με τη σειρά της παρουσιάστηκε ως η πλησιέστερη προς το τέλειο εικόνα της γης, ως η χρήση των πιο εξελιγμένων τεχνικών, αντικειμενικών και ουδέτερων, στις οποίες υποτίθεται περιορίζεται στο ελάχιστο η παρέμβαση του συγγραφέα και συνθέτη χαρτογράφου. Όπως λένε τα ίδια τα κείμενα της NASA «... οι εικόνες μιλούν από μόνες τους, παρουσιάζουν με ρεαλισμό τη γη».

Πράγματι η NASA και το Υπουργείο Άμυνας των ΗΠΑ μας έδωσαν μια εικόνα της γης όπως περιμέναμε να τη δούμε προετοιμασμένοι τόσα χρόνια από τη προβολή Mercator και τις άλλες εικόνες των media. Σε αντίθεση με τον προηγούμενο Γαλλικό χάρτη που είδαμε κάτι που δεν περιμέναμε, η εικόνα/χάρτης του Van Sant συνέπιπτε με τη φανταστική γεωγραφία για τον πλανήτη που είχαν ειδικοί και μη: οι στεριές με φωτεινά χρώματα, οι ωκεανοί σκούροι μπλε όπως τα «βάφαμε στο σχολείο», οι πληροφορίες που δεν ήταν σύμφωνες με τα συμφέροντα των ΗΠΑ είχαν εξαφανιστεί, σύννεφα δεν υπάρχουν αλλά παντού υπάρχει λαμπερό φως, το καλοκαίρι συγχρόνως και στα δύο ημισφαίρια ! Αυτή είναι η επιστημονική καταγραφή της «γεωγραφικής πραγματικότητας» και είναι τόσο «πραγματική» όσο και οι χάρτες της Αφρικής και Ασίας του 17ου αιώνα με τα τέρατα και τους μονόκερους. Μόνο τα μέσα και οι κώδικες έχουν αλλάξει.

Όπως υποστηρίζει ο Denis Wood (1992), η όλη διαδικασία δεν ήταν εντελώς λάθος. Το πρόβλημα εντοπίζεται στο γεγονός ότι ο χάρτης/εικόνα του Van Sant εμ-

φανίζεται ως η *μόνη αληθινή εικόνα* για το πώς είναι ο πλανήτης και ως η *ολοκλήρωση της ιστορίας της χαρτογραφίας*. Αντί να γίνει αποδεκτό αυτό που υποστηρίζει και η Διεθνής Χαρτογραφική Ένωση, ότι κάθε χάρτης «έχει συγγραφέα-συνθέτη» και ότι σε όλα τα στάδια κατασκευής έπρεπε να παρθούν αποφάσεις, το συγκεκριμένο αποτέλεσμα λόγω της τεχνολογίας που χρησιμοποιήθηκε και λόγω της προέλευσής του από τη συγκεκριμένη χώρα και υπηρεσία, εμφανίζεται ως η *μοναδική αλήθεια*, ενώ στη πραγματικότητα είναι η συγκεκριμένη άποψη των εργαστηρίων της NASA.

Και εδώ εντοπίζεται ξανά η απαραίτητη όσο και επικίνδυνη σχέση γεωγραφιών και χαρτών. Τι προ-εικόνες εγκαθίστανται στη γεωγραφική φαντασία των μικρών παιδιών με ένα τέτοιο χάρτη/εικόνα στο τοίχο του σχολείου; Ποιες πρέπει να είναι οι εκπαιδευτικές παρεμβάσεις στο πανεπιστήμιο έτσι ώστε οι νέες και πολλαπλά χρήσιμες τεχνολογίες να μην υποκαθιστούν την κριτική σκέψη αλλά να υπογραμμίζουν τη πολιτική και κοινωνική διάσταση των εννοιών της Διεθνούς Χαρτογραφικής Ένωσης ;

Οι σημερινοί χάρτες-προϊόντα των νέων τεχνολογιών δεν έχουν ξεφύγει από τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι χαρτογράφοι παλιότερων εποχών. Η τεχνολογική τους αρτιότητα δεν έχει περιορίσει τις δυνατότητες να λένε «ψέματα», έστω και καλοπροαίρετα. Παραμένει λοιπόν επιτακτική η απαίτηση για κριτική σκέψη, δημιουργική γεωγραφική φαντασία και πολιτική/κοινωνική συνείδηση της σημασίας των συμβολισμών του χάρτη. Και αν έχετε κρεμασμένο στο σπίτι ή στο γραφείο κάποιο χάρτη με την προβολή Mercator ή την εικόνα της NASA, καλό είναι να τον κατεβάσετε ή να του κολλήσετε χαρτάκι : «αυτό που βλέπετε είναι ψέμα».

Βιβλιογραφία

- Baudrillard, J. (1983) *Simulations* (Translated by P. Foss, P. Patton and Phil. Beitchman) Columbia University Press: New York
- Cosgrove, D. (1984) *Social Formation and Symbolic Landscape*, Croom-Helm: London
- Cosgrove, D. (2008) *Geography and Vision*, I.B.Tauris: New York
- Farinelli, F. (1992) *I segni del mondo, Imagine cartografica e discorso geografico in età moderna*, Na Nuova Italia :Firenze
- Farinelli, F. (2007) *L' invenzione della Terra*, Sellerio Editore: Palermo
- Harley, J.B. (1989) “Deconstructing the map”, *Cartographica*, v. 26, n. 2 (Spring 1989), 1-20.
- Hill, G. (1978) *Cartographical Curiosities*, The British Library: London
- Monmonier, M., Blij, H.M. (1996) *How to Lie with Maps*, Univ. of Chicago Press: Chicago
- Wood, D. (1992) *The Power of Maps*, The Guilford Press: London.